

*Ojciec w rodzinie – model ojca
idealnego i jego rola
we współczesnym świecie*

Opracowała:

Anna Mikołajec

Współczesne wychowanie dziecka zaczyna być rozumiane jako istotne zadanie życiowe, którego realizowanie wymaga aktywności i zaangażowania już od pierwszych chwil jego życia. Jak podkreśla się w literaturze przedmiotu konieczność uczestnictwa ojca w procesie wychowania dziecka jest jedną z podstawowych prawd pedagogicznych znanych od najdawniejszych czasów.¹ Bycie ojcem prawdziwym, takim jakiego oczekują dzieci, to najtrudniejsze zadanie jakie czeka poważnie traktujących zadanie przedstawicieli męskiego rodu. Spoczywa na nim bowiem podstawowe prawo i obowiązek jako rodziny tj. zadanie wychowania dziecka aż do całkowitego usamodzielnienia się. Udział ojca w tym trudnym zadaniu jest niezastąpiony i konieczny. W literaturze podkreśla się, że każdy ojciec w rodzinie ma właściwe sobie zadania do spełnienia. Należą do nich m.in.: interesowanie się dziećmi, rozmowy, dbałość o warunki bytowe, wyrozumiałość, pomoc w kłopotach, obdarowanie dziecka ciepłem rodzinnym, miłością i troską, autorytet i dawanie przykładu dziecku. Jak zatem widać na ojcu spoczywa szereg ról, które winien on wypełniać w rodzinie. Brak ojca albo niewłaściwe sprawowanie przez niego roli rodzicielskiej może wywołać bardzo głębokie i często nieodwracalne zaburzenia w podstawowych sferach zachowania się człowieka. „Dzieci pozbawione właściwej opieki ojcowskiej są mniej zdolne do właściwego przystosowania społecznego. Wpływa to na ich mniejszą atrakcyjność w grupach rówieśniczych, a stąd i zaburzenia w zakresie samooceny.”² Funkcja ojca powinna się rozwijać zaraz po urodzeniu dziecka. Chodzi o pomoc i współudział w pielęgnowaniu niemowlęcia oraz wsparcie psychiczne dla żony w dniach lęku i przejściowych depresji, które są naturalne w okresie okołoporodowym. Ojciec powinien przebywać z dziećmi już od wczesnego dzieciństwa gdyż wpływa to na pełniejsze powiązanie emocjonalne między nim a dziećmi. Dzieci od 2, 3 lat bardziej lgną do matek, nie znaczy to jednak, że ojca nie potrzebują. W okresie niemowlęctwa i wczesnego dzieciństwa rozwija się intensywnie proces uczuciowego wiązania się dziecka z rodzicami, dlatego obecność w tym okresie obojga rodziców jest bardzo wskazana. Obecność ojca w rodzinie i w domu wzmacnia u matki poczucie bezpieczeństwa, co również ma duże znaczenie dla prawidłowości jej kontaktów z dzieckiem. Funkcje opiekuńcze ojca powinny być pełnione z takim nastawieniem emocjonalnym i taką motywacją aby umacniały więzi rodzinne i dawały satysfakcję wszystkim jej członkom. Należy podkreślić szczególną rolę ojca w okresie dorastania dziecka. Ojciec sprawuje wówczas przede wszystkim funkcje regulacyjne, czyli kontrolowanie, dyscyplinowanie, egzekwowanie, działanie na zasadzie autorytetu i jako

¹ Pospiszyl K., *Ojciec a rozwój dziecka*, Wyd. Wiedza Powszechna, Warszawa 1980, s. 7.

² Tamże, s. 171.

źródło zasad. Powinien jednak stosować w tym okresie również sukcesywne wycofywanie kompetencji regulacyjnych a zwłaszcza sprawowanie kontroli nad swoim dzieckiem, ale bez wycofywania miłości, bez izolacji emocjonalnej i bez szantazu emocjonalnego. Młodzież dorastająca mimo częstych oznak buntu i wzniecania konfliktu z ojcem zauważa i docenia przystosowanie własnych pragnień, zainteresowań, planów życiowych ojca do wychowawczych wymagań rozwojowych swego syna czy córki. Informację, które dziecko uzyskuje z zachowania swego ojca mają dużo większą moc regulacyjną niż informacje przekazane przez niego w formie wskazówek, pouczeń, umoralniających komunikatów itp. „Najbardziej tu działa żywe świadectwo poparte zaangażowaniem.”³ Często pod wpływem ojca następuje ukierunkowanie się dorastającej młodzieży ku światu idealnemu, kształtuje się zainteresowanie się przyszłością, poszukiwanie znaczeń, szukanie obiektu metafizycznego i uniwersalnego. „Ojciec ułatwia dorastającej młodzieży uformowanie tożsamości „ja”.”⁴ Należy dodać, że młodzi ludzie oceniają całość zachowania ojca w życiu rodzinnym, szczególnie zaś jego stosunek do matki. Okazując szacunek matce ojciec uczy dzieci poszanowania godności kobiety: chłopców uczy szanować dziewczęta, dziewczętom wskazuje potrzebę szacunku dla własnej kobiecości. „Ojcowie często nie zdają sobie sprawy z tego jak bardzo spostrzegawcze są ich dzieci, ile myśli i uczuć budzi w nich osoba ojca, jakie myśli i uczucia łączą się u nich z obrazem ojca.”⁵ Ojciec wpływa na przystosowanie się dziecka do życia w społeczności szerszej niż rodzina, kształtuje u niego potrzebę osiągnięć, gdy żąda by wszystko co robi czyniło jak najlepiej, gdy wymaga samodzielności. Częste i pozytywne kontakty dziecka z ojcem wpływają dobrze na wyniki w nauce szkolnej, kształtują rozwój intelektualny oraz twórczą postawę dziecka. „Wzajemne zrozumienie i pozytywny związek uczuciowy między ojcem a dzieckiem mają też fundamentalne znaczenie dla rozwoju umysłowego dziecka, podczas gdy nadmierna surowość połączona ze skłonnością do przesadnego kontrolowania wpływa na obniżenie poziomu osiągnięć szkolnych dzieci.”⁶

Ojcowie bardziej niż matki podkreślają odmiennosć roli mężczyzny i kobiety, przyczyniając się w ten sposób do rozwoju u dzieci zachowań związanych z własną płcią, brak ojca lub nieodpowiednie pełnienie przez niego funkcji rodzicielskich ma wpływ na niewłaściwe zachowania społeczne dzieci. Mówiąc o roli ojca w rodzinie nie sposób

³ Stańczyk I., *Rola ojca w procesie wychowawczym*, w: Nauczanie początkowe, 2007/2008, nr 2, s. 32.

⁴ Tamże, s. 32.

⁵ Ziemska M., *Rodzina i dziecko*, PWN, Warszawa 1986, s. 34.

⁶ Lech J., Szczupał B., *Rola ojca w rodzinie*, w: Edukacja i Dialog, 1998, nr 10, s. 52.

pominąć również jego funkcji zabezpieczającej. Dziś ta funkcja jest dzielona solidarnie pomiędzy oboje rodziców, z tym że w odczuciu społecznym ojciec pozostaje nadal głównym żywicielem rodziny choćby z racji wyższych zarobków osiągalnych zazwyczaj przez mężczyznę. Funkcja zabezpieczająca ojca często koliduje z jego funkcją wychowawczą. Często pracujący ojcowie działają w przeświadczeniu, poświęcają się dla dobra dzieci i rodziny, gdy tymczasem w rezultacie swych zabiegów mogą rodzice ofiarować tylko przedmioty materialne, nie zaś własną osobę, którą można by kochać.⁷ Udział ojca w procesie wychowania jest czynnikiem wprowadzającym w atmosferę domową element ładu i systematyczności, konsekwencji i wytrzymałości. Są to cechy niezmiernie ważne we wdrażaniu dzieci do przestrzegania zasad moralnych. Najbardziej korzystną dla ukształtowania się emocjonalnych składników wartościowania moralnego okazała się według badań łagodna postawa wychowawcza ojca, połączona z okazywaną przez niego w dużym stopniu czułością. Uczucia moralne zarówno u chłopców jak i u dziewcząt rozwinięte były szczególnie wszechstronnie, gdy ojciec liczył się z opinią dziecka na temat jego zabiegów wychowawczych.⁸

Ojciec jest w rodzinie autorytetem wychowawczym. Najczęściej dzieje się tak dlatego, że mężczyzna lepiej niż kobieta potrafi w wychowaniu dziecka konsekwentnie postępować zarówno w stawianiu nakazów i zakazów jak i w stosowaniu nagród i kar. Mężczyzna ma bowiem określone predyspozycje psychiczne, łatwiej zachowuje równowagę emocjonalną, co ułatwia mu konsekwentne działania wychowawcze. Jest to niezbędne dla skuteczności właściwych oddziaływań na dziecko. Cechy roli ojca w wychowaniu polegają na dostarczeniu dziecku odpowiedniej sumy bodźców aktywizujących jego rozwój w kierunku właściwego przystosowania się do życia w społeczeństwie. „W tych to instrumentalnych właściwościach najważniejszą bodaj rolę odgrywa rozwój intelektualny, jako że myślenie w przypadku człowieka bywa najważniejszym instrumentem w działaniu, a w każdym razie w działaniu celowościowym.”⁹ Ojciec w zasadniczy sposób wpływa na powstanie i odpowiednie rozwinięcie u dziecka potrzeby osiągnięć, właściwego stosunku do nauki szkolnej poprzez stawianie mu odpowiednio wysokich wymagań przy jednoczesnym pozytywnym stosunku do dziecka a przede wszystkim jego zrozumienia.

⁷ Tamże, s. 53.

⁸ Pospiszyl K., *Ojciec a rozwój dziecka*, Wyd. Wiedza Powszechna, Warszawa 1980, s. 105.

⁹ Tamże, s. 111.

Biorąc pod uwagę opisane powyżej role i zadania ojca należy postawić pytanie o to jaki powinien być ojciec idealny i co powinien zrobić mężczyzna stojący przed zadaniem ojcostwa aby do tego ideału się zbliżyć. Droga do idealnego ojcostwa rozpoczyna się już w chwili, gdy małżonkowie podejmują decyzję bycia rodzicami. Otwiera się dla nich zupełnie nowa przestrzeń, z którą stykają się po raz pierwszy. Tu trzeba właściwie zareagować i w zasadzie nie przestawać już reagować gdyż ojcostwo, to zadanie do końca życia. W pierwszym okresie bycia we trójkę należałoby się wzajemnie przyjrzeć osobistym preferencjom, które w przyszłości pozwalają na podział ról w rodzinie. W obecnych czasach, gdy tradycyjny podział ról się zaciera, mężczyźni muszą być przygotowani i otwarci na podejmowanie nowych zadań. Najczęściej z powodu pracy zawodowej żony ma dużo więcej funkcji do spełnienia w domu niż kiedyś. Unikane w przyszłości „niemęskie” czynności powoli zostają akceptowane. Proces ten ma znaczący wpływ na wychowanie dzieci, które obserwując zmywającego czy wieszającego pranie ojca nabierają przekonania, że w rodzinie trzeba sobie wzajemnie pomagać. Obraz rodziców, jaki dzieci powinny wynieść z rodzinnego domu to z pewnością ich wzajemny szacunek oparty na miłości. To jest gwarancja na przyszłość, zapewnienie, że warto założyć rodzinę i w niej się realizować. Kochający ojciec daje dzieciom poczucie stabilności. Jego stanowczość i pilnowanie odgórnie ustalonego porządku określają dzieciom bezpieczną przestrzeń, w której pewnie mogą funkcjonować. Chociaż dzieci często protestują domagając się większej wolności praw, w zamian zyskują pewien model wychowania, który pozwoli im w przyszłości bezpiecznie się kształtować. Ochrona rodziny to przypisana ojcowska rola. Powinna się ona przejawiać chociażby w obronie przed wpływem agresywnego otoczenia tj. weryfikacji oglądanych programów telewizyjnych i komputerowych, przyglądaniu się kolegom itp. Należy jednak podkreślić, że ojciec nie powinien w rodzinie pełnić roli policjanta. Trzeba ustawicznie czuwać nad rozwojem dzieci, poświęcać im dużo czasu i zapału. Bardzo istotny jest uważne ich słuchanie. Często w opowiadaniach oczekują od dorosłych akceptacji swych poczynań. Wystarczy kilka chwil a dzieci roztaczają przed rodzicami obraz swoich przeżyć minionego dnia. Po całym dniu przebywania w damskim otoczeniu (w przedszkolach i szkołach zdominowanych przez kobiety) dzieci lgną do ojca ponieważ czują w nim męski pierwiastek. Bardzo ważne jest docenianie twórczości dzieci – przedszkolnego rysunku, z trudem napisanych pierwszych liter, wypracowań czy wysłuchanie piosenki czy wierszyka. Takie postępowanie przyczyni się z pewnością do ich samoakceptacji i nabierania odwagi w podejmowaniu kolejnych zadań.

Dzieci potrzebują pewnych rytuałów, które nadają ich rodzinie niepowtarzalny charakter. Najlepiej jak nad tymi rytuałami czuwa mąż. Ich przykładem mogą być codzienne wieczory filmowe, czy też wspólne sprawy. Ojciec jest przewodnikiem po wiedzy, i to do niego należy najczęściej objaśnianie świata. By nie stracić autorytetu ojciec powinien poszerzać swoją wiedzę i dzięki niej posiłkować umiejętności pomocy w problemach dzieci. Jako nauczyciel zaufania ojciec buduje swoją rolę poprzez zwyczajne czynności – od brania dziecka na ręce czy podtrzymywania podczas uczenia dziecka na rowerze, po naukę pływania czy późniejsze osvajanie z samochodem. Ojciec powinien szanować swoją pracę, a przez to uczyć dzieci szacunku do niej jak też do innych pracujących czy poszanowania wypracowanych dóbr. Także drobne prace domowe wykonywane przez ojca pokazują dzieciom sens pracy i uczą jej użyteczności.

Należy zwrócić uwagę, że nie ma jednolitego modelu idealnego ojcostwa. To jaki powinien być ojciec jest w szczególności uzależnione od tego czy wychowuje on syna czy córkę. Pomimo zacierania się wielu ról społecznych i form zachowania ściśle związanych z płcią człowieka, odmienności w zachowaniu się kobiet i mężczyzn nadal należą do najważniejszych wyznaczników sposobów zachowania się człowieka w społeczeństwie.¹⁰ Proces prawidłowej identyfikacji syna z ojcem z córki z matką pociąga za sobą doniosłe dla rozwoju dziecka skutki, uwidaczniające się w uczeniu podstawowych ról społecznych. Warunkiem wspomagającym motywację do identyfikacji u syna jest dostrzeganie podobieństwa do swego ojca.¹¹ Dobry ojciec potrafi z jednej strony być wymagający, a jednocześnie wyrozumiały dla syna. Cieszyć się z sukcesów potomka, jak i wspierać w chwilach porażek. Każdorazowo chodzi o dowartościowywanie dziecka. Przez częste przebywanie ze sobą (najlepiej wyłączone) między nimi pojawiają się pozytywne relacje wzajemnego zrozumienia; syn prawidłowo identyfikuje się z przyszlą, życiową rolą, uczy rzeczy przydatnych. Kochający ojciec stara się zauważyć cechy charakteru czy predyspozycje syna do wykonywania różnych czynności, co może z kolei pomóc dziecku w wyborze drogi życiowej czy zawodu. Dziewczynka zazwyczaj utożsamia się przede wszystkim z matką, jednak od ojca uczy się we wczesnym dzieciństwie jak układać stosunki z drugą połową rodzaju ludzkiego. Córce obecność ojca jest niezbędna do tego aby mogła właściwie uformować swoją kobiecość, aby w przyszłości mogła podjąć zadania żony i matki. Relacje z ojcem będą miały wpływ nie tylko w odniesieniu do świata mężczyzn ale globalnie

¹⁰ Tamże, s. 137.

¹¹ Sępowicz – Buczek K., *Wychowawcza rola ojca w rodzinie*, w: *Małżeństwo i Rodzina*, 2004, nr 2, s. 31.

do społeczności zewnętrznej i pozarodzinnej.¹² Córki potrzebują ojca oddanego, serdecznego i przyjaznego, dla którego są równie ważne jak syn. Cennym sposobem kontaktu ojca z dziewczynką jest utwierdzanie we wzrastającym u niej poczuciu kobiecości. Pochwała jej wyglądu, zdolności, zauważanie postępów, przytulenie itp. W końcu jest on uosobieniem, w którym podświadomie w przeszłości może porównywać swoich kolegów.

Powyżej zostały przedstawione role ojca w rodzinie, jak i model ojca idealnego oraz wskazówki ku temu jak do tego ideału się zbliżyć. Powstaje jednak pytanie jak obecnie w tak zmieniającym się świecie współczesności ojcowie wypełniają swoje zadania. Szczegółowe badania społeczne nad ojcostwem współczesnym dają materiał do jego empirycznej charakterystyki w końcu XX i początku XXI. Dzieci i młodzież w wielu sondażach podkreślają, że ich ojcowie są obecnie nadmiernie obciążeni pracą, mało poświęcają im czasu, są zajęci swoimi sprawami, rzadko towarzyszą im w ich zajęciach kulturalnych itp. Pracujący ojcowie chcąc utrzymać rodzinę na odpowiednim poziomie i standardzie, wykazują swoistą nieobecność w codziennym życiu. Codzienny obraz ojca współczesnego nie jest niezbyt optymistyczny. Jeśli ojciec pracuje to jest mało zainteresowany domem a w domu najczęściej ogląda telewizję, interesuje się sportem i samochodem. W 51% przypadków nałogowo pali tytoń. Wyraźnie też zatracił dawny rygorizm, stanowczość – dawne atrybuty ojcostwa – na rzecz łagodnienia; jak gdyby czuł się winny za niepowodzenia własnej rodziny. Coraz wyraźniejszy procent współczesnych rodzin to rodziny niepełne lub patologiczne. Według badań nieobecność ojców w rodzinach ma przede wszystkim wpływ na kształtowanie się tożsamości płciowej synów. Stąd też dojrzewanie psychospołeczne chłopców, wychowywanych przez samotne matki jest o wiele trudniejsze niż w rodzinach pełnych. Uwidacznia się również bardzo zły obraz ojców wśród młodocianych przestępców. Zdani na zupełną obojętność swych ojców i zupełną bezradność ich matek, sami radzą sobie w życiu. Najczęściej powtarzając styl życia ojców.¹³

„Ojcostwo jest z pewnością mniej znaczącym faktem w życiu mężczyzny niż macierzyństwo w życiu kobiety, nie mniej jednak obserwacje potoczne, liczne badania oraz obserwacje naukowe wskazują, że ojcostwo wywiera również ogromny wpływ na życie i rozwój psychiczny mężczyzny.”¹⁴ Na zakończenie należy zatem jeszcze raz podkreślić, że właściwe dostosowanie się ojca do roli jaką ma spełnić wobec własnego dziecka jest miarą

¹² Tamże, s. 31.

¹³ Kawula S., *Kształty rodziny współczesnej – szkice familologiczne*, Adam Marszałek, Toruń 2006, s. 148 – 151.

¹⁴ Pospiszyl K., *Ojciec a rozwój dziecka*, Wyd. Wiedza Powszechna, Warszawa 1980, s. 174.

osiągniętej przez niego dojrzałości. W każdym przypadku posiadanie dziecka daje ojcu możliwość osiągnięcia wyższego etapu rozwoju społecznego. Ze względu na specyficzność bardzo wielu powiązań emocjonalnych sytuacja ta na dobrą sprawę nie może być zastąpiona przez żadną inną. Umiejętność nawiązania głębokich kontaktów emocjonalnych z dzieckiem dostarcza ojcu wielu możliwości wzbogacenia własnej psychiki.¹⁵ Ojcostwo to wielka życiowa przygoda, pełna niewiadomych, ale przynosząca też niewysłowioną satysfakcję. Trzeba się trzymać pewnych norm i spełniać określone funkcje. Obecność ojca podczas kształtowania się rodziny, jego funkcja wychowawcza oraz utrzymanie i ochrona rodziny są fundamentalnymi zasadami, które nigdy nie powinny być społecznie podważane.

¹⁵ Tamże, s. 185.

Bibliografia:

1. Kawula S., *Kształty rodziny współczesnej – szkice familologiczne*, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2006.
2. Lech J., Szczupał B., *Rola ojca w rodzinie*, w: *Edukacja i Dialog*, 1998, nr 10.
3. Paruzel E., *Rola ojca w wychowaniu dziecka w rodzinie – zarys historyczny*, w: *Edukacja*, 2001, nr 4.
4. Pospiszyl K., *Ojciec a rozwój dziecka*, Wyd. Wiedza Powszechna, Warszawa 1980.
5. Pospiszyl K., *Ojcostwo w życiu mężczyzny*, w: *Małżeństwo i Rodzina*, 2004, nr 2.
6. Sępowicz – Buczko K., *Wychowawcza rola ojca w rodzinie*, w: *Małżeństwo i Rodzina*, 2004, nr 2.
7. Smith M., *Między ojcem a synem*, w: *Niebieska Linia*, 2005, nr 1.
8. Stańczak I., *Rola ojca w procesie wychowawczym*, w: *Nauczanie Początkowe*, 2007/2008, nr 2.
9. Ziemska M., *Rodzina i dziecko*, PWN, Warszawa 1986.